

Kirjallisuutta

Yrjö Engeström: Perustietoa opetuksesta. Valtiovarainministeriö. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1982. 172 s.

Yrjö Engeström on kirjoittanut erinomaisen kirjan. Kirja on otsikoitu Perustietoa opetuksesta ja sen julkaisijana on valtiovarainministeriö. Kirja on tarkoitettu niille, jotka erilaisissa organisaatioissa joutuvat suunnittelemaan koulutusta ja opettavat aikuisia ja nuoria. Erityisesti kirja on tarkoitettu työelämän aikuiskoulutukseen, mutta monet sen ajatuksista soveltuvat myös vapaaseen sivistystyöhön.

Missä suhteessa kirja sitten on erinomainen? Otan tähän vain muutaman sellaisen seikan, jotka minun mielestäni ansaitsevat erityistä huomiota osakseen. Kirja on ensimmäinen Suomessa ilmestynyt opaskirja opetuksesta, joka nojautuu kognitiiviseen oppimiskäsitykseen ja psykologiseen toiminnan teoriaan. Tässä mielessä Engeströmin työ ei ole pelkästään uraauurtavaa, sitä voidaan pitää myös rohkeana. Ei nimittäin ole mitenkään itsestään selvää, millaisia käytännön sovellutuksia pitäisi tehdä siitä varsin monelle taholle etenevästä ja voimakkaassa kehitysvaiheessa olevasta kognitiivisesta oppimisteoriasta, joka muodostaa kirjan teoreettisen perustan. Mielestäni Engeström on eräin varauksin — joista tarkemmin alla — onnistunut tässä tehtävässä hyvin. Silti lienee odotettavissa, että uusintapainosten mukana kirja vielä tarkentuu varsinkin viimeisten lukujen osalta teoreettisten tietämyksen täsmennyksessä ja kokemusten karttuessa.

Kognitiivisessa oppimisteoriassa oppimista pidetään ih-

Kaavio: Opetuksen ulkoiset ja sisäiset tekijät

OPETUKSEN

ULKOISET TEKIJÄT = keinot, joilla hallitaan oppilaiden havaittavaa käyttäytymistä ja tilannetta	SISÄISET TEKIJÄT = keinot, joilla ohjataan oppilaiden henkistä työskentelyä
<p>OPETUSTAVOITTEEN MÄÄRITTELY kuvataan valmis loppusuoritus eli pääteikäyttäytyminen →</p> <p>↓</p> <p>OPISKELUN MOTIVOINTI käytetään ärsykeitä, viihdykkeitä, palkintoja ja → rangaistuksia oppilaan huomion vangitsemiseksi</p> <p>↓</p> <p>OPETUKSEN SISÄLLÖN VALINTA opetetaan "valmiita" tosi- ← asioita ja suorituskaavoja → tai muodollisia ominaisuuksia</p> <p>↓</p> <p>OPETUSMENETELMIEN VALINTA vaihdellaan opetuksen muotoja; tavoitteena viihtyvyys, → vireyden ylläpitäminen ja oppilaiden ulkoisen aktiivisuuden turvaaminen</p> <p>↓</p> <p>SUUNNITTELUN TUOTOS laaditaan aikataulu ja luentorunko, tuotetaan opetus- → materiaali</p> <p>↓</p> <p>OPETTAJA OPETUSTILANTEESSA (OPETUSTAITO) etusijalla ovat esiintymistaito, sosiaalisen vuorovaikutuksen hallinta, järjestelytaito ja havainnollistamistekniikka</p>	<p>OPETUSTAVOITTEEN MÄÄRITTELY kuvataan opittava sisäinen tieto- ja ajattelumalli eli suorituksen orientaatioperusta</p> <p>↓</p> <p>OPISKELUN MOTIVOINTI viritetään tiedollisten ristiriitojen avulla mielenkiinto sisältöön</p> <p>↓</p> <p>OPETUKSEN SISÄLLÖN VALINTA opetetaan laajasti soveltamiskelpoisia periaatteita, tietorakenteita</p> <p>↓</p> <p>OPETUSMENETELMIEN VALINTA suunnitellaan aiheen opetussellinen kokonaiskäsittely ja määritellään kunkin opetusvaiheen opetussellinen tehtävä oppimisprosessin kannalta; tavoitteena asian täydellinen oppiminen ja kyky soveltaa opitua itsenäisesti</p> <p>↓</p> <p>SUUNNITTELUN TUOTOS laaditaan opetussuunnitelma, jossa kuvataan opetuksen eteneminen sisäisten tekijöiden kannalta</p> <p>↓</p> <p>OPETTAJA OPETUSTILANTEESSA (OPETUSTAITO) etusijalla ovat opettavan asian sisällöllinen hallinta, nojautuminen opetussuunnitelmaan ja opettajan etiikka</p>

misen tietoisena ja tavoitteisena henkisenä toimintana, joka tähtää ympäröivän todellisuuden ymmärtämiseen ja hallitsemiseen. Opetus on tämän toiminnan virittämistä ja ohjaamista. Kirjan läpikäyvänä ajatuksena on tarkastella niitä eroja, joita vallitsee opetuksen sisäisten ja ulkoisten tekijöiden välillä. Perinteisessä tavassa tarkastella opetusta on huomio kiinnitetty ensisijaisesti opetuksen ulkoisiin tekijöihin. Kognitiivisessa oppimisteoriassa ja sen mukaisessa opetuksessa lähtökohtana ovat opetuksen sisäiset tekijät, joiden kautta tarkastellaan myös opetuksen ulkoisia tekijöitä. Se mitä Engeström sisällyttää opetuksen sisäisiin ja ulkoisiin tekijöihin, ilmenee ohjeisesta kaaviosta.

Tämä kaavio muodostaa kirjan orientaatioperustan ”alkusolun”, josta lähtien Engeström kehittää kokonaisnäkökuvan koko opetusprosessista. Juuri tähän kehittelyyn, joka tulee erityisen havainnollisesti esille oppimisen mallin täydentymisenä, sisältyy tämän kirjan paras anti. Tutustuminen tähän kehittelyyn toteuttaa itsessään täydellisen oppimisprosessin, joka on hyvän opetuksen tavoitteena. Mutta siihen ei ole oikotietä, kirja on luettava itse.

Kahteen seikkaan haluaisin kuitenkin puuttua. Niiltä osin Engeströmin käsittely jää mielestäni jotenkin kesken. Ensimmäinen liittyy jaksoon oppiminen sosiaalisena tapahtumana, joka on erityisen mielenkiintoinen juuri aikuiskasvatuksen kannalta. Engeström tarkastelee asiaa lähinnä kysymyksenä siitä, miten sosiaalista vuorovaikutusta voidaan käyttää oppimisen edistäjänä. Tämä on tietenkin tärkeä kysymys, mutta aikuiskasvatusta käsittelevässä kirjallisuudessa oppimisen sosiaalinen luonne on totuttu näkemään laajemmin. Ennen kaikkea tällöin on haluttu tuoda esille niitä ongelmia, joita aiheutuu aikuisopiskeli-

joiden kokemustaustan erilaisuudesta, aikuisopiskelijoiden elämäntilanteesta aiheutuviista monenlaisista opintoesteistä jne. Miten esimerkiksi aikuisopiskelijoiden opintoryhmän heterogeisuus pitäisi ottaa huomioon opetuksen orientaatioperustaa hahmotettaessa? Aikuiskasvatuksessa on myös kauan puhuttu opetuksen eriyttämisen tarpeesta, mutta Engeström ei juurikaan käsittele tätä ongelmaa.

Toinen seikka, johon haluaisin saada tarkennusta, on jakso 6 Opetusmenetelmät. Tässä jaksossa Engeström tekee aluksi jaon opetusmenetelmien ulkoiseen puoleen, johon kuuluvat opetusmuodot ja sosiaalimuodot, ja niiden sisäiseen puoleen, johon kuuluu opetukselliset tehtävät. Opetusmuodoissa käydään läpi esittävä opetus, tehtäviä antava opetus ja yhteistoiminnallinen opetus. Sosiaalimuotoihin sisältyvät luokkaopetus, yksin tapahtuva työskentely, pienryhmätyöskentely, parityöskentely ja osastoja koinen työskentely. Opetukselliset tehtävät taas koostuvat motivoinnista, orientoinnista, uuden tiedon välittämisestä, kertaamisesta, systemoinnista, harjoituksesta, soveltamisesta ja kontrollista. Tähän asti kaikki tuntuu selvältä, mutta kun seuraavaksi siirrytään käsittelemään opetuksellista kokonaiskäsitteilyä, oppilastehtävien käyttöä opetuksessa, opetuksen analysointia ja opetusmenetelmien valitsemista, tuntuu siltä kuin käsitteet alkaisivat mennä solmuun. Tämä jakso on siis mielestäni käsitteilyltään sekava ja raskas omaksua. Tämä seikka korostuu semminkin, kun kirja muuten on kirjoitettu erittäin ymmärrettäväksi.

Nämä reunahuomautukset ovat kuitenkin sivuseikkoja sen tosiasian rinnalla, että nyt meillä on käytössämme kokonaisuudessaan johdonmukaisesti etenevä, yhtenäiseen teoreettiseen perustaan nojautuva ja hyvin kirjoitettu teos

opetuksen perusteista. Nämä ovat seikkoja, joita ei ole tavattu läheskään kaikista viime aikoina ilmestyneistä opetusopeista. Suosittelen siis lämpimästi tutustumista kirjaan.

Juha Sihvonen